KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul
Öncesi Eğitim: Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası
Düzeylerde Bir Değerlendirme

Early Childhood Care and Pre-School Education
in Turkey: An Assessment at the National,
Regional and International Levels

Derya GÜLTEKİN KARAKAŞ*
Pınar ÖZCANLI BARAN**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Gültekin Karakaş, D. ve Özcanlı Baran, P. (2021). Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim: ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde bir değerlendirme. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), 405-436.

Gültekin Karakaş, D. & Özcanlı Baran, P. (2021). Early childhood care and pre-school education in Turkey: An assessment at the national, regional and international levels. *The Journal of Kesit Academy*, 7 (29), 405-436.

doi 10.29228/kesit.52747

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	26.09.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	13.12.2021
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.12.2021

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, dkaraka@itu.edu.tr

**Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, ozcanli@itu.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

**Türkiye’de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitim:
Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Düzeylerde Bir Değerlendirme¹**

*Early Childhood Care and Pre-School Education in Turkey:
An Assessment at the National, Regional and International Levels*

Doç. Dr. Derya GÜLTEKİN KARAKAŞ

Pınar ÖZCANLI BARAN

Öz: Çalışmada, Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim (EÇBOÖE) hizmetlerinin yıllar içerisindeki gelişimi ve ulaştığı düzey değerlendirilmektedir. 2000’li yıllardan bu yana EÇBOÖE’de yaşanan gelişmelere karşın, Türkiye kalkınma plânlarındaki hedeflere ulaşamamış ve bu alandaki geri kalmışlık devam etmiştir. Yeni nesillerin yetişmesinde taşıdığı ehemmiyete rağmen ülkemizde EÇBOÖE hizmet açığı kapatılamamış ve bu açık COVID-19 salgını ile gelen kapanma tedbirleri ile daha da artmıştır. Araştırmada 2007-2020 yılları arasında EÇBOÖE’nin gelişimi ülke geneli ve bölgesel düzeyde incelenmiştir. Ardından Türkiye’de EÇBOÖE’nin durumu OECD ülkeleriyle karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ülkemizde EÇBOÖE’deki katılım oranları yıllar içerisinde artış gösterse de hâlâ düşük seviyelerdedir. Özellikle 5 yaş altı gruplarda katılım oranları çok düşüktür. Bölgeler arasında okullaşma ve öğretmen başına düşen öğrenci oranları, kadın işgücüne katılımının, kadın yükseköğretim mezunu oranının ve kişi başına gelirin de daha düşük olduğu doğu bölgeleri aleyhine

¹ “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Makale TUBİTAK 120K602 no.lu, “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden COVID-19 Salgını ve Bakım Hizmetleri Krizi: Bakım Hizmetlerine Kamu Yatırımlarının İstihdam Etkisi” başlıklı projeden üretilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %50-%50. Sorumlu Yazar: Derya GÜLTEKİN KARAKAŞ

Statements of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”: No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. This article is produced from the TUBİTAK project (no. 120K602) titled “The COVID-19 Pandemic and the Care Crisis from a Gender Perspective: The Employment Generation Effect of Public Investments in Care Services”. Author Contributions: %50-%50. Corresponding Author: Derya GÜLTEKİN KARAKAŞ

farklılık göstermektedir. Türkiye OECD içinde EÇBOÖE’de tüm yaş gruplarının katılım oranlarında son sırada yer alırken, öğretmen başına düşen öğrenci sayılarında ilk sıralarda yer almaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’de 3 yaş altı çocuklar başta olmak üzere özellikle 5 yaş altı gruplar için eğitim hizmetlerinin kamusal yatırımlar ve teşviklerle geliştirilmesi ve herkes için erişilebilir, kaliteli hizmet arzının artırılması toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, sosyal eşitsizliklerin azaltılması ve toplum refahının yükseltilmesi açısından elzemdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bakım, okul öncesi eğitim, erken çocukluk bakımı, bölgesel eşitsizlik, OECD, Türkiye.

Abstract: This study evaluates the development of early childhood care and pre-school education (ECCPE) services in Turkey. Despite the progress since the 2000s, Turkey has not been able to reach its targets and the backwardness in ECCPE continues. ECCPE is critically important in raising new generations. However, the service gap in ECCPE has increased further with the closure measures with the COVID-19. The paper examined the ECCPE between 2007 and 2020 at the national and regional levels. Then, ECCPE in Turkey was compared with OECD. Although the participation rates have increased over the years, they remain low especially for under 5 years of age. Enrollment rates and student per teacher ratios differ between regions against the eastern regions where female labor force participation and higher education graduates and per capita income are also lower. While Turkey is the last in OECD in participation rates of all age groups, it ranks first in the number of students per teacher. In Turkey it is essential to develop education services for children under 5 and especially for under 3 with public investments, and to increase the supply of accessible and quality services to improve gender equality, reduce social inequalities and increase social welfare.

Keywords: Social care, pre-school education, early childhood care, regional inequality, OECD, Turkey.

Giriş

Çocukların duygusal, zihinsel ve bedensel gelişimine imkân veren erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim (EÇBOÖE) alanında hizmet arzının kamu yatırımları ile artırılması, birçok sosyal ve ekonomik fayda sağlayacak olması sebebiyle Türkiye’nin kalkınmasında büyük önemiyet arz etmektedir (MEB, 2020). EÇBOÖE’de 0-72 aylık çocuklar çevreleriyle insicam içindeki faaliyetlerle arkadaşlık kurma, kendilerini ifade etme ve seviyelerine uygun davranış geliştirme gibi beceriler kazanmaktadırlar

(Turan, 2004; Sak vd., 2020). Erken çocukluk bakımı 0-3 yaş dönemini, okul öncesi teo-rik yaş ise 3. yaşın 1-9 ayları arası dâhil olmak üzere 3-5 yaş aralığını kapsamaktadır. Okul öncesi eğitime katılım oranının yüksek olması, çocukların zihinsel, içtimai ve duygusal gelişimlerini sağladığı gibi ilerideki eğitim hayatlarını da akademik açıdan destekler niteliktedir (AÇEV ve ERG, 2017). Bu tespit özellikle hanelerde ebeveynler tarafından sağlanan bakımın okul öncesi çağıdaki çocukları geleceğe hazırlamak bakımından yetersiz kalabilmesi sebebiyle kritik bir önem taşımaktadır (Bkz. Bayrak Çelik, 2020). EÇBOÖE hizmetlerinin kalitesinin önemli bir boyutu kapsayıcılık derecesidir (ILO, 2018:136). EÇBOÖE hizmetleri tüm nüfus için erişilebilir olmalıdır (Mustard, 2002).

Ülkemizde erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim hizmetlerinde kapsama oranı, 2000’li yıllardan itibaren sağlanan ilerlemeye karşın ulusal hedefler ve uluslararası standartlara göre düşük kalmaya devam etmektedir. Bu alandaki gerilik özellikle 3 yaş altı grupta çarpıcı düzeylerde dir.

Türkiye’de çocuklar ilkokullara bağlı resmi ve özel ana sınıfları; özel ve kamu anaokulları, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na (AÇSHB) bağlı kurumlar; 657 Sayılı Kanun’un 191. maddesine göre açılan resmî kurumlar; İş Kanunu’na göre işletmelerde açılan kreşler, yaz ve mobil anaokulları ve toplum temelli kurumlara devam etmektedir (Kayta z ve Öztürk, 2019).

Birleşmiş Milletler’in nitelikli eğitim boyutuna ilişkin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden (SKH) biri “2030’a kadar bütün kız ve erkek çocuklarının onları ilköğretime hazır hale getirecek kaliteli okul öncesi eğitime erişimlerinin güvence altına alınması” şeklindedir. Erken çocukluk dönemi ve okul öncesi eğitim çocukların tüm eğitim hayatı boyunca kritik bir öneme sahiptir (Kılıç vd., 2020). Aşağıda ele alınacağı gibi, Türkiye’nin üyesi bulunduğu Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerine göre EÇBOÖE hizmetlerindeki geri kalmışlığı ve EÇBOÖE’nin özellikle COVID-19 döneminde artan ehemmiyeti bu çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmuştur. Makale, Türkiye’de EÇBOÖE’yi ülke, bölge ve uluslararası düzeylerde birlikte inceleyerek çok yönlü bir değerlendirmeye imkân vermesi açısından literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır.

Çalışmada bu kapsamda ilk olarak Türkiye genelinde EÇBOÖE’nin durumuna ilişkin veriler değerlendirmiştir. Ardından ülke içinde bölgeler arası farklılaşma incelenmiş ve son olarak da OECD ülkeleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Betimsel analiz ardından çalışma bulgularının değerlendirildiği ve politika tavsiyelerinin geliştirildiği bir sonuç ve tartışma kısmı yer almaktadır.

Yöntem ve Veri Kaynakları

Bu çalışmada, EÇBOÖE alanı çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan derle-

nen verilerin betimsel analizi ile incelenmiştir. Türkiye’de EÇBOÖE’nin yıllar içindeki gelişimi ve mevcut durumu ulusal ve bölgesel düzeylerde incelenmiş, ardından OECD ülkeleri ile karşılaştırma yapılmıştır. Betimsel analizde tablo ve şekiller kullanılmış, oran hesaplamaları yapılmıştır. Ayrıca İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 bazında yapılan bölgesel değerlendirmede, Coğrafi Bilgi Sistemi ArcGis programı kullanılarak haritalar üzerinde istatistiki veriler üretilmiştir.

Çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve OECD verileri kullanılmıştır. MEB’den EÇBOÖE kurumlarındaki okullaşma oranları ve mevcut kayıtlı öğrenci sayıları verileri 2007 yılından 2019 yılına kadar temin edilmiştir. EÇBOÖE kurumlarında çalışan öğretmen sayıları ile işgücüne katılım oranları TÜİK’ten derlenmiştir. OECD ülkelerinin okullaşma verilerine ise OECD veri tabanından ulaşılmıştır.

Bulgular

1. Türkiye Geneline Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitimin Durumu

Türkiye’de EÇBOÖE hizmetleri MEB ve AÇSHB tarafından sağlanmaktadır. 0-72 ay grubundaki çocuklar gündüz bakım merkezleri ve kreşler, 36-68 ay grubundaki çocuklar anaokulları ve 57-68 ay grubundaki çocuklar ise anasınıfına devam etmektedirler (Dedeoğlu, vd., 2021).

OECD verilerine göre, 2018-2019 öğretim yılı için Türkiye’de 3 yaşın altındaki 3.812.410 çocuğun 10.352’si yani sadece %0,3’ü erken çocukluk bakımı kurumlarına devam etmektedir (Tablo 1). Bu durum aşağıda ele alınacağı gibi, özellikle kamu kesiminde EÇBOÖE hizmetlerinin daha çok 5 yaşındaki çocuklar için sunulmasından ve 3 yaş altı grubundaki çocuklar için kanunların kamu hizmeti arzını zorunlu tutmamasından kaynaklanmaktadır (WB, 2015). Kanuni açıdan tek sorumluluk, kamu ve özel kesimdeki işletmelerin belirli kıstaslara göre personel çocuklarına ücretsiz bakımevi temin etme mesuliyetleridir. Ancak İlkaracan vd. (2015)’in belirttiği gibi, 1475 sayılı İş Kanunu’nun 88. Maddesi, 150 ve üzeri kadın çalışanı olan özel kesim kuruluşlarına gündüz bakım birimi açma veya başka bir merkezde çocuk bakımına erişim imkânı sağlama yükümlülüğü getirmektedir. Ancak küçük ve orta boy firmaların Türkiye’deki işletmelerin %99,8’ine ulaştığı dikkate alındığında (Ekotrent, 2018), 150 ve üzeri sayıda kadın çalışanı olan çok az işletmenin olduğu aşikâr olmaktadır (Pınarcıoğlu ve Elçik, 2015). Çalışan sayısı açısından kıstasları karşılayan işletmelerin büyük çoğunluğu da denetim yetersizlikleri yüzünden bu mesuliyetlerini yerine getirmemektedir. Öte yandan 657 sayılı “Devlet Memurları Yasası Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Açılacak Çocuk Bakımevleri Hakkındaki” Yönetmeliğe göre, bu kurumlar istihdam ettikleri memurların 6 yaşından küçük en az 50 çocuğu olduğunda okul öncesi eğitim

hizmeti sağlamak zorundadır. Ülkemizde kamu kurum ve kuruluşlarının işlettiği gündüz bakım merkezlerinin sayısı 2000’lerin başından itibaren önce giderek azalmış (İlkaracan vd. 2015), fakat 2015-2016 öğretim döneminden itibaren hızla artmıştır. Buna karşılık aşağıda ele alınacağı gibi (Bkz. Tablo 3), özel gündüz bakımevleri ve kreşlerinin sayısı çok fazla değişmemiştir. Dolayısıyla kamu bakım merkezlerinin sadece kamu çalışanlarına hizmet veriyor olması, özel bakım merkezlerindeki kurumsal kapasitenin de sınırlı olması, ailelerin ödeyebilme istekliliğini/gücünü aşan kreş fiyatlarına yol açmakta ve talebi sınırlandırmaktadır. İlaveten okul öncesi yaş grubuna yönelik çok düşük orandaki kurumlar arasında tam gün hizmet arz edenlerin sınırlı sayıda olması, tam gün hizmet arzının çoğunluğunun da özel olması, çalışan annelerin ihtiyaçlarının karşılanamaması ve erken çocukluk bakımı alanındaki düşük kapsama oranları üzerinde müteessir olmaktadır (WB, 2015).

Tablo 1: Yaş Gruplarına Göre EÇBOÖE Kurumlarına Katılım, 2007-2019

Öğretim Yılı	0-35 ay			36-48 ay			48-60 ay			60-72 ay		
	Çağ Nüfusu	Öğrenci Sayısı	Kayıt Oranı (%)	Çağ Nüfusu	Öğrenci Sayısı	Kayıt Oranı (%)	Çağ Nüfusu	Öğrenci Sayısı	Kayıt Oranı (%)	Çağ Nüfusu	Öğrenci Sayısı	Kayıt Oranı (%)
2007-08	3.453.863	*	*	1.117.092	32.614	2,9	1.162.951	151.361	13	1.182.909	517.787	43,8
2008-09	3.603.131	*	*	1.200.634	43.415	3,6	1.194.493	170.228	14,3	1.176.727	591.122	50,2
2009-10	3.707.156	*	*	1.230.724	50.804	4,1	1.217.441	201.036	16,5	1.194.415	728.817	61
2010-11	3.666.151	*	*	1.273.837	53.769	4,2	1.238.735	237.292	19,2	1.225.563	824.760	67,3
2011-12	3.655.783	*	*	1.265.286	58.330	4,6	1.278.755	245.866	19,2	1.244.302	865.361	69,5
2012-13	3.671.579	*	*	1.245.342	91.445	7,3	1.282.036	456.366	35,6	1.283.007	530.127	41,3
2013-14	3.717.426	8.878	0,2	1.240.578	96.145	7,8	1.248.411	402.051	32,2	1.290.772	561.297	43,5
2014-15	3.821.735	*	*	1.229.654	111.970	9,1	1.243.144	402.331	32,4	1.250.908	642.365	51,4
2015-16	3.876.176	12.059	0,3	1.272.573	114.210	9	1.232.767	413.720	33,6	1.246.025	681.176	54,7
2016-17	3.901.303	11.167	0,3	1.280.811	129.600	10,1	1.277.181	467.643	36,6	1.237.092	728.880	58,9
2017-18	3.860.568	8.387	0,2	1.336.237	139.113	10,4	1.285.044	505.098	39,3	1.283.268	856.877	66,8
2018-19	3.812.410	10.352	0,3	1.328.339	142.018	10,7	1.344.237	530.528	39,5	1.292.329	892.267	69

Notlar 1) 2018-2019 eğitim yılındaki kayıtlı öğrenci sayısına dahil olan 45.141 kişi, 6 yaşında olup ilkökula başlamayan öğrencileri kapsamaktadır.

2) 2018-2019 yılındaki 0-35 ay kayıt oranı; verinin mevcut olmaması nedeniyle önceki üç yılın kayıt oranının ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Bulunan orandan da kayıtlı çocuk sayısına ulaşılmıştır.

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistikleri² ve OECD³

Ülkemizde çocuğun yaşı büyüdükçe okul öncesi eğitimde kapsama oranı artmaktadır (ERG ve AÇEV, 2017). MEB’in 3-5 yaş grubu için toplu olarak yayınladığı okul öncesi kayıt oranları istatistikleri, 2009-2010 ve 2019-2020 öğretim dönemleri arasında bu yaş grubunda net okullaşma oranının %27’den %42’ye yükseldiğine işaret etmektedir (Tablo 2). Bu artış esas olarak MEB’in ülke genelinde 5 yaşındaki çocuklara

² URL-1

³ URL-2

yönelik ana sınıflarını yaygınlaştırma yönündeki seferberliğinin sonucudur (İlkkaracan vd., 2015). Bu seferberlik kapsamında, 2008-2009 dönemi sonunda 32 pilot şehir ile hayata geçirilen 60-72 ay grubunda %100 erişim uygulaması, 2011-2012 eğitim yılında 71 ile genişletilmiştir (Oral, 2015). 2012 yılında zorunlu eğitim 8 yıldan 12 yıla çıkarılırken ilkokula başlama yaşı da 72 aydan 66 aya düşürülmüş, fakat daha sonra tekrar 69-72 aya dönülmüştür. Bunun sonucunda 5 yaşındakilerin 2011 yılındaki %66'lık okullaşma oranı, 2012 ve 2013 yıllarında düşük düzeylerde (sırasıyla %40 ve %43) kalmıştır. Bu yaş grubundakilerin okullaşma oranlarındaki düşüş 2014-2015 ders yılından itibaren yerini yükselişe bırakarak, 2019-2020 döneminde bu oran %71'e kadar ulaşmıştır. Okulöncesi eğitim kurumlarında 48-72 aylık çocuğu olan ihtiyaç sahibi velilere 2014-15 döneminden itibaren şartlı eğitim yardımı yapılacağı ilân edilmesi (Oral, 2015) bahsi geçen artışta etkili olmuş olabilir. Ayrıca MEB, 23 Ekim 2018 tarihli 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında, 5 yaş grubunun zorunlu eğitime dâhil edileceğini açıklamıştır (Kayataz ve Öztürk, 2019).

Tablo 2: Yaş Gruplarına Göre EÇBOÖE'de Net Okullaşma Oranları (%), 2009-2020

Öğretim Yılı	0-3 yaş	3-5 yaş	4-5 yaş	5 yaş
2009-2010	N.A.	26,92	38,55	N.A.
2010-2011	N.A.	29,85	43,1	N.A.
2011-2012	N.A.	30,87	44,04	65,69
2012-2013	N.A.	26,63	37,36	39,72
2013-2014	N.A.	27,71	37,46	42,54
2014-2015	N.A.	32,68	41,57	53,78
2015-2016	N.A.	33,26	42,96	55,48
2016-2017	N.A.	35,52	45,7	58,79
2017-2018	N.A.	38,52	50,42	66,88
2018-2019	N.A.	39,11	50,79	68,3
2019-2020	N.A.	41,78	52,41	71,22

Kaynak: MEB Eğitim İstatistikleri 2018-2019⁴

3 yaş üstü çocuklarda her yaş grubuna göre ayrıştırılmış okullaşma oranları incelendiğinde (Tablo 1), 3 ve 4 yaşlarındaki çocuklar için 2007 yılından itibaren sürekli

⁴ URL-3

bir yükseliş eğilimi görülmektedir. 2007-2008 ile 2018-2019 dönemleri arasında 3 yaş grubunda (36-48 ay) kayıt oranı %2,9’dan %10,7’ye, 4 yaş grubunda (48-60 ay) da %13’ten %39,5’e yükselmiştir. Bahsi geçen ilerlemeye rağmen 3 ve 4 yaş gruplarındaki okullaşma oranları ulusal hedefler ve uluslararası standartların gerisinde kalmaktadır. MEB’in 2015-2019 Stratejik Planı’nda 2019 yılına kadar 4-5 yaş grubunda ulaşılması hedeflenen %70 okullaşma oranı gerçekleşmemiş, bu oran %50,8 seviyesinde kalmıştır. 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Plânında ise 5 yaş grubunun net okullaşma oranı için %100 hedeflenmiştir. Ülkemizde hâlen bu oran %71 civarındadır. 11. Kalkınma Plânında belirtilen hedefe ulaşılması için yapılacaklar ise şu şekilde ifade edilmektedir: “erken çocukluk eğitiminde 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınacak, esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitim modelleri oluşturulacak; bu amaçla ihtiyaç duyulan ilave derslikler yapılacaktır” (SBB, 2019).

Ülkemizde EÇBOÖE alanında kapsama oranlarının düşüklüğü WB (2015)’e göre, bu hizmetlere yönelik genel bir talep eksikliğinden ziyade “mevcut maliyet ve fiyat-kalite yapısındaki hizmetlere yönelik talep eksikliği olarak” yorumlanabilir. Dünya Bankası’nın zikredilen raporunun dayandığı saha araştırmasının sonuçları, çalışan annelerin hizmet verilen çocuk grupları ve çalışma süreleri bakımından ihtiyaçlarına cevap verebilen hizmetlerin, halihazırda temel olarak özel sektör tarafından sunulduğunu göstermektedir. Ancak bu hizmetlerin fiyatları ortalama bir hanehalkının karşılayabileceği fiyatlardan daha yüksek olma eğilimindedir. “Özellikle eğitim düzeyi düşük olanlar olmak üzere kadınların çoğu için kazanç ve çocuk bakım maliyetleri arasındaki fark, işgücüne katılımlarını haklı göstermek için çok düşüktür ve bunların bakım hizmetleri için ödemek isteyebilecekleri fiyatlar mevcut kreş ve anaokulu ortalama fiyatlarını karşılamamaktadır” (WB, 2015: 7).

Türkiye’de 2019-2020 öğretim yılı itibariyle toplam 37.385 EÇBOÖE kurumunun faaliyet gösterdiği görülmektedir (Tablo 3). Kurum kapasitesinin çoğunluğunu kamu ve özel ilköğretim kurumları bünyesindeki anasınıfları (21.069) oluşturmaktadır. EÇBOÖE kurumlarında ikinci en büyük kategori anaokulları (11.485) olup, bunu gündüz bakımevi ve kreşleri (4.831) izlemektedir.

Tablo 3: Türlerine Göre EÇBOÖE Kurumlarının Sayıları, 2004-2020

Kurum Türü	2004- 2005	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008	2008- 2009	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017	2017- 2018	2018- 2019	2019- 2020
Anaokulları Toplamı	865	1.095	1.369	1.671	1.698	2.176	2.506	2.916	3.287	3.729	4.167	4.654	5.290	5.915	6.259	6.654
Kamu Anaokulları (bağımsız, MEB)	539	674	786	916	1.024	1.248	1.452	1.669	1.884	2.087	2.259	2.326	2.430	2.546	2.624	2.772
Özel Anaokulları	326	421	583	755	674	928	1.054	1.247	1.403	1.642	1.908	2.328	2.860	3.369	3.635	3.882
Gündüz Bakımevleri ve kreşler toplamı	1.605	1.731	1.853	1.929	1.827	1.701	1.703	1.731	1.731	1.701	1.768	2.134	3.429	4.158	4.410	4.831
Kamu Gündüz bakımevleri ve kreşler (AÇSHB)	419	410	481	497	322	148	118	130	121	109	121	748	1.659	2.309	2.693	3.058
Özel Gündüz bakımevleri ve kreşler (AÇSHB)	1.186	1.321	1.372	1.432	1.505	1.553	1.585	1.601	1.610	1.592	1.647	1.386	1.770	1.849	1.717	1.773
Özel Kurumlar-Toplam	1.512	1.742	1.955	2.187	2.179	2.481	2.639	2.848	3.013	3.234	3.555	3.714	4.630	5.218	5.352	5.655
Kamu Kurumları-Toplam	958	1.084	1.267	1.413	1.346	1.396	1.570	1.799	2.005	2.196	2.380	3.074	4.089	4.855	5.317	5.830
Anasınıfları toplamı	13.546	15.727	17.453	18.906	20.128	22.804	23.397	23.978	22.179	21.268	21.037	21.005	20.574	21.173	21.144	21.069
Kamu anasınıfları	13.305	15.198	16.792	18.222	19.545	22.225	22.813	23.373	21.551	20.575	20.220	20.061	19.731	20.120	19.919	19.810
Özel anasınıfları	241	529	661	684	583	579	584	605	628	693	817	944	843	1.053	1.225	1.259
Toplam EÇBOÖE kurumları	16.016	18.553	20.675	22.506	23.653	26.681	27.606	28.625	27.197	26.698	26.972	27.793	29.293	31.246	31.813	32.554

Notlar 1) Toplum Temelli Kurumlar. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 yaş kurslar, belediyelerce açılan kreşler ve derneklerce açılan kreşler kamu gündüz bakım evi ve kreşlerine eklenmiştir.

2) AÇSHB'ye bağlı kreş ve bakımevleri ile İş Kanunu'na göre işletmelerde açılan kreşler özel kreşlere eklenmiştir

Kaynak: MEB Eğitim İstatistikleri ⁵

⁵ URL-4

Tablo 3’teki veriler kamu ve özel sektör ayrımında incelendiğinde bazı dönüm noktaları tespit edilmektedir. 2004-2020 döneminde hem kamu hem de özel anaokullarının sayısı artmaya devam etmiştir. Ancak 2015-2016 öğretim yılından itibaren özel anaokulları kamu anaokullarının sayısını aşmıştır (Tablo 3). Diğer yandan özel gündüz bakımevleri ve kreşlerinin sayısı yavaş da olsa artış gösterirken, kamu kreşlerinin sayısı 2007-2008 ve 2014-2015 öğretim yılları arasında 419’dan 121’e gerilemiştir (Tablo 3). Bu gerilemede 2014 yılında 657 Sayılı Kanun’un 191. maddesi ile kamu kreş ve gündüz bakımevlerinin sosyal tesis kapsamına alınarak giderlerini kendilerinin karşılaması zorunluluğunun getirilmesi (Pınarcıoğlu ve Elçik, 2015) etkili olmuş olabilir. Ancak kamu kreşlerinin sayısı 2015-2016 öğretim yılından itibaren hızla yükselmiş ve 2017-2018 eğitim yılında özel kurumların sayısını aşar hale gelmiştir (Tablo 3). Bu artışta, 2014-2015 öğretim döneminden sonra Toplum Temelli Kurumların kamu gündüz bakımevleri ve kreşleri kapsamında değerlendirilmesi etkili olmuştur. Ayrıca, 2019 yılı ile birlikte okul öncesi eğitim 54. aydan itibaren zorunlu kılınmıştır (ERG ve AÇEV, 2017).

2004-2020 döneminde kamu ve özel kesim dâhil olmak üzere anaokulları ve gündüz bakım merkezlerinin sayısı 4,65 kat; öğrenci sayısı ise yaklaşık 8 kat artmıştır (Tablo 3 ve 4). 2019-2020 ders yılında toplam 32.554 adet EÇBOÖE kurumuna kayıtlı çocuk sayısı 1.629.227 idi. Bu çocukların çoğunluğu (21.069 kurumdaki 863.004 çocuk yani %53’ü) 5 yaşındakilerin dâhil oldukları ana sınıflarında yer almıştır. Bağımsız EÇBOÖE kurumlarında (ilkokullar bünyesindeki anasınıfları hariç olarak) ise, özel kurumların sayısı kamu kurumlarınıninkine neredeyse eşit olmasına karşın (5.655 özel kuruma karşılık 5.830 kamu kurumu), özel kurumlardaki öğrenci mevcudu toplam öğrencilerin sadece %31’ini oluşturmuştur (özel kurumlardaki 238.689 çocuğa mukabil kamu kurumlarında 527.534 öğrenci kayıtlıydı).

Tablo 4: EÇBOÖE Kurum Türüne Göre Kayıtlı Çocuk Sayısı, 2004-2020

Kurum Türü	2004- 2005	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008	2008- 2009	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017	2017- 2018	2018- 2019	2019- 2020
Anaokulları	60.481	80.512	100.168	125.427	134.992	180.674	224.314	256.378	275.777	305.914	369.173	412.203	449.625	506.776	541.245	580.452
Kamu Anaokulları (bağimsız, MEB)	49.110	65.879	80.767	100.687	110.753	148.285	184.545	208.597	219.536	239.217	280.256	305.278	337.650	370.393	387.182	405.774
Özel Anaokulları	11.371	14.633	19.401	24.740	24.239	32.389	39.769	47.781	56.241	66.697	88.917	106.925	111.975	136.383	154.063	174.678
Gündüz Bakımevleri ve kreşler	34.598	34.913	41.470	45.857	44.847	45.139	46.724	48.575	51.813	49.266	58.062	71.319	112.435	140.909	159.290	185.771
Kamu Gündüz bakımevleri ve kreşler (AÇSHB)	14.509	14.511	17.357	20.900	15.206	8.696	6.776	7.674	7.857	6.450	8.717	24.499	58.193	83.587	103.473	121.760
Özel Gündüz bakımevleri ve kreşler (AÇSHB)	20.089	20.402	24.113	24.957	29.641	36.443	39.948	40.901	43.956	42.816	49.345	46.820	54.242	57.322	55.817	64.011
Özel Kurumlar-Toplam	31.460	35.035	43.514	49.697	53.880	68.832	79.717	88.682	100.197	109.513	138.262	153.745	166.217	193.705	209.880	238.689
Kamu Kurumları-Toplam	63.619	80.390	98.124	121.587	125.959	156.981	191.321	216.271	227.393	245.667	288.973	329.777	395.843	453.980	490.655	527.534
Anasınıfları	332.122	425.939	499.211	530.478	618.526	754.841	844.780	864.603	748.289	700.059	723.121	719.937	759.178	853.344	861.837	863.004
Kamu anasınıfları	325.524	411.872	482.212	513.407	601.416	735.754	824.070	842.633	723.762	673.667	689.735	682.012	723.999	810.694	813.043	812.480
Özel anasınıfları	6.598	14.067	16.999	17.071	17.110	19.087	20.710	21.970	24.527	26.392	33.386	37.925	35.179	42.650	48.794	50.524
Toplam EÇBOÖE kurumları	427.201	541.364	640.849	701.762	798.365	980.654	1.115.818	1.169.556	1.075.879	1.055.239	1.150.356	1.203.459	1.321.238	1.501.029	1.562.372	1.629.227

Kaynak: MEB Eğitim İstatistikleri⁶⁶ URL-5

Özel kurumların kamu kurumlarına yakın bir sayıda olmasına karşın toplam öğrencilerin üçte birinden azına hizmet veriyor olması, kamu kurumlarına nazaran daha küçük kapasiteli olduklarını göstermektedir. 2019-2020 döneminde, kurum başına ortalama çocuk sayısı AÇSHB’ye bağlı özel kreş ve gündüz bakımevlerinde 36,10 ve MEB’e bağlı özel anaokullarında 43,81 iken, MEB bünyesindeki bağımsız kamu anaokullarında 146,38 gibi yüksek bir rakam olmuştur (Tablo 5). Kamu kurumlarındaki yoğunluk öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ile sınıf büyüklüğü verilerinden de izlenmektedir. Her iki rakam da özel kurumlara nazaran kamu kurumlarında daha fazladır. 2019-2020 döneminde, 23.287 öğretmenin çalıştığı bağımsız kamu anaokullarında, ortalama olarak öğretmen başına 17,42, sınıf başına 29,24 öğrenci düşmekteydi. 17.704 öğretmenin görev yaptığı MEB’e bağlı özel anaokullarında bu oranlar sırasıyla 12,72 ve 8,90 çocuk idi. 3 yaş altına da hizmet veren ve AÇSHB’ye bağlı özel kreşler ve gündüz bakım merkezlerinde ise 8.902 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kurumlarda öğretmen başına sadece 7,19, sınıf başına da 7,61 çocuk düşmekteydi.

Tablo 5: EÇBOÖE Kurum Türüne Göre Okul, Sınıf, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları; Öğretmen, Sınıf ve Okul Başına Düşen Öğrenci Oranları, 2019-2020

	Kamu anasınıfları	Bağımsız anaokulları	Özel anaokulları	Özel gündüz bakımevi ve kreşler	Diğer gündüz bakımevi ve kreşler
Kurum sayısı	19.810	2.772	5.141	1.773	3.058
Sınıf sayısı	30.051	13.878	25.306	8.407	7.886
Kayıtlı öğrenci sayısı	812.480	405.774	225.202	64.011	121.760
Öğretmen sayısı	38.717	23.287	17.704	8.902	10.215
Öğrenci/öğretmen	20,99	17,42	12,72	7,19	11,92
Sınıf büyüklüğü	27,04	29,24	8,90	7,61	15,44
Okul başına düşen öğrenci sayısı	41,01	146,38	43,81	36,10	39,82

Kaynak: MEB Eğitim İstatistikleri⁷

Tablo 6 ise EÇBOÖE kurumlarında 2012-2020 döneminde kız öğrenci sayısının erkek öğrencilerden daha düşük olduğuna işaret etmektedir. Dönem içinde kız öğrenci oranı %48, erkek öğrenci oranı ise %52 bandında seyretmiştir. İlaveten erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitimin esasen bir kadın mesleği olduğu bariz şekilde görülmektedir. 2019-2020 eğitim yılında kadın öğretmenler toplam öğretmenlerin %94’ünü oluşturmaktadır. Bu bulgu, sosyal bakım hizmetlerine yatırımların artırılması ile yaratılacak yeni işlerin ağırlıklı olarak kadın istihdamını ve kadınların işgücü piyasasına

⁷ URL-6

entegrasyonunu artırmaya hizmet edeceği fikrini destekler niteliktedir.

Tablo 6: EÇBOÖE Alanında Cinsiyete Göre Öğrenci ve Öğretmen Sayıları ile Oranları (%), 2012-2020

Öğretim yılı	Kız öğrenci	Erkek öğrenci	Toplam öğrenci	Kız öğrenci oranı (%)	Erkek öğrenci oranı (%)	Kadın öğretmen	Erkek öğretmen	Toplam öğretmen	Kadın öğretmen oranı (%)	Erkek öğretmen oranı (%)
2012-2013	515.754	562.179	1.077.933	47,85	52,15	23.963	2.066	26.029	92,06	7,94
2013-2014	504.301	555.194	1.059.495	47,6	52,4	24.149	1.709	25.858	93,39	6,61
2014-2015	549.414	607.247	1.156.661	47,5	52,5	27.599	2.099	29.698	92,93	7,07
2015-2016	575.757	633.349	1.209.106	47,62	52,38	30.738	1.725	32.463	94,69	5,31
2016-2017	632.944	693.179	1.326.123	47,73	52,27	36.675	2.288	38.963	94,13	5,87
2017-2018	718.442	782.646	1.501.088	47,86	52,14	42.696	2.439	45.135	94,6	5,4
2018-2019	749.992	814.821	1.564.813	47,93	52,07	48.227	2.916	51.143	94,3	5,7
2019-2020	783.471	846.249	1.629.720	48,07	51,93	52.663	3.555	56.218	93,68	6,32

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler⁸

AÇSHB bünyesinde yapılan 2016 yılı Aile Yapısı Araştırmasına göre (Tablo 7), hanedeki küçük çocukların gündüz bakımları Türkiye geneli için %88,4 oranında anne tarafından yapılmaktadır. En fazla bakım sağlayan ikinci kategoride anneanne/bababanneler (%6,3) yer almaktadır. Kreşlerce sağlanan bakım hizmeti ise sadece %2,7 oranındadır. Bu durum, literatürdeki bulgular paralelinde (WB, 2015; İlkcaracan vd., 2015), Türkiye’de dünya geneline göre kadın işgücüne katılım oranının oldukça düşük kalmasının sebeplerinden biri olarak, erken çocukluk bakımında erişilebilir yeterli hizmet sunumunun eksikliğine işaret etmektedir. Üstelik COVID-19 salgını sırasında alınan tedbirler kapsamında kreşlerin, anaokullarının ve anasınıflarının kapatılması kadınların işgücüne katılımını daha da olumsuz etkilemiştir. Salgın döneminde ailelerin salgının yayılma riskinden dolayı aile büyüklerinden de çocuk bakımı için yardım alamaması, kadınların evdeki bakım yükünü arttırırken, işgücü piyasasından da uzaklaşmalarına sebep olmuştur (Akbaş-Zeybekoğlu ve Dursun, 2020).

Çocuk bakım hizmetleri özellikle annelerin ücretli işte çalışabilmesine imkân yaratarak, kadın istihdamının güçlendirilmesi hedefine hizmet etmektedir (Gambaro, 2017). 2015 yılında tamamlanan bir araştırmada (Bkz. İlkcaracan, vd., 2015), tüm eğitim seviyelerindeki çalışan anneler için, çocuk bakım açığının büyük ölçüde aile içindeki yaşlı (büyükanne) ya da genç (kız çocuk) kadınlar tarafından kapatıldığı tespit edilmiştir. 2016 yılı verisi ile gelir düzeylerine göre bakıldığında (Tablo 7), en üst sosyo-ekonomik statüden en alt gruba doğru gidildikçe anneler tarafından sağlanan çocuk bakımının arttığı (%31,7’ye karşılık %98,7), buna karşılık kreşlerden faydalanma oranının üst gelir gruplarında yüksek olduğu görülmektedir. En üst ve üst sosyo-ekonomik

⁸ URL-7

gruaplarda kreşlerden faydalananların oranı sırasıyla %10,8 ile %15,9 iken, en alt grupta bu oran %0’dır. Bu durum daha düşük gelir düzeyine sahip ailelerin yoğunlaştığı yoksul ve orta sınıf mahallerinde özel hizmet kurumlarına da teşvik verilmediği şartlarda (WB, 2015), ortaya çıkan hizmet açığının kamusal yatırımlarla kapatılması gereğine işaret etmektedir.

Tablo 7: Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Türkiye’de Hanedeki Küçük Çocukların Gündüz Bakımını Sağlayanlar, 2016

	Annesi	Babası	Ablası	Abisi	Dedesi	Anneannesi/ Babaannesi	Yakın Akrabası	Bakıcısı	Komşu	Kreş	Diğer
Türkiye	88,4	0,5	0,1	0,1	0,1	6,3	0,4	1,4	0,1	2,7	0
Sosyo ekonomik statü											
En üst grup	31,7	0	0	0	0	34,2	2,9	18,6	1,8	10,8	0
Üst grup	51	0,7	0,1	0	0,1	22,2	1,3	8,8	0	15,9	0
Üst orta grup	82,8	0,8	0,2	0,2	0,1	10,2	0,5	1,2	0,2	3,7	0
Alt orta grup	95,3	0,4	0,1	0	0,2	3	0,2	0,2	0	0,6	0
En alt grup	98,7	0,4	0,1	0	0	0,7	0	0	0	0	0

Kaynak: AÇSHB (2016)

Şekil 1’den izlenebileceği gibi, kadınların işgücüne katılım oranı 1988 yılında %34,2’den 2007 yılında %23,6’ya gerilemiştir. Takip eden dönemde ise bu oran kadın istihdamına verilen devlet desteklerinin ve kriz koşullarında işlerini kaybeden erkeklerin yerine hanelerde gelir azalışını telafi etmek için kadınların işgücü piyasasına dâhil olmalarının (ek işçi etkisi) etkisiyle yükselerek, 2019 yılında %34,4’e ulaşmıştır (TÜİK, 2019). 2019 yılındaki bu oran ancak 1988 yılındaki seviye kadar olmuştur. Erkeklerin işgücüne katılım oranı ise yıllar içerisinde azalan bir eğilim sergilemektedir. Erkeklerde bu oran 1988 yılında %81,2 iken, 2019 yılında %72 olmuştur. Söz konusu azalışa rağmen, erkeklerin işgücüne katılımı hâlâ kadınların iki katı düzeyindedir.

Şekil 1: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (15+nüfus) (%), 1988-2019

Kaynak: TÜİK İşgücü istatistikleri ⁹

⁹ URL-8

Türkiye’de cinsiyet, eğitim ve medeni duruma göre işgücüne katılım oranları büyük farklılıklar göstermektedir (Şekil 2). Bekâr erkekler tüm eğitim düzeylerinde evli erkeklerle göre daha düşük bir işgücüne katılım sergilese de ilkökul ve altı eğitime sahip erkekler hariç (%65,82), ortaokul, lise ve üniversite mezunu erkeklerde bu oranlar oldukça yüksektir (sırasıyla %89,30, %72, %96 ve %87,92). Üniversite mezunu kadınlar hariç, tüm eğitim kategorilerinde evli ve bekâr kadınlar erkeklerden daha düşük işgücüne katılım oranlarına sahiptir. İşgücüne katılım oranı (İKO) kadınlarda eğitim düzeyi arttıkça yükselme eğilimi göstermektedir. İlkokul ve altı eğitim düzeyi hariç tüm eğitim kategorilerinde işgücüne katılım oranı hiç evlenmemiş kadınlarda evli kadınlardan daha yüksektir. Bu durum literatürdeki bulgularla uyumlu olarak (İlkkaracan 2010; 2012), evlilik ve çocuk sahibi olma ile birlikte kadınların işgücü piyasasının dışına itildiklerini göstermektedir. Çocuk bakım hizmetlerinin yetersiz olması kadınları işgücü piyasasının dışında bırakmakta ya da kadınların kayıt dışı işlerde çalışmasına sebebiyet vermektedir (ERG ve AÇEV, 2016:13). Düşük eğitim düzeyine sahip kadınların işgücü piyasasına dâhil olmaları durumunda ellerine geçen ücretler, çocuk kreşlerinin fiyatlarını karşılayamayacak derecede düşük kalmaktadır. Dolayısıyla kadınlar evde kalarak aile bakımının sorumluluğunu üstlenirken, erkekler geleneksel aile geçindirme rolüne bürünmektedir. Bu saptamalar, EÇBOÖE alanında mevcut kamu yatırımlarının ve/veya devlet sübvansiyonları ile desteklenen özel yatırımların yeterli olmadığına işaret etmektedir. Çalışan kadınlar ise evde bakım konusunda daha fazla destek almakla birlikte, ev/bakım işleri ile iş hayatı arasında “çift vardiya” çalışmaktadır (WB, 2015). Türkiye’de Zaman Kullanım Anketinin en son verisi olan 2014-2015 yılı sonuçlarına göre, hafta içi bir gün boyunca kadınlar ortalama 7 saat ev/bakım işleri ile ilgilenmek durumundayken, bu süre erkekler için sadece 3 saat 38 dakikadır. COVID-19 salgını ile kadınlar üzerindeki ücretsiz bakım yükü daha da artmış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği daha da derinleşmiştir. Dolayısıyla kaliteli ve erişilebilir EÇBOÖE hizmetleri kapasitesinin kamu yatırımları ile sağlanması, bu hizmetlerin çalışan anneler için sürekliliğini de güvence altına almak açısından katkı sağlayacaktır.

Şekil 2: Toplumsal Cinsiyet, Medeni Durum ve Eğitime Göre İşgücüne Katılım Oranları, Esas Çalışma Çağı (20-49 Yaş), 2018

Kaynak: TÜİK 2018 Hanehalkı işgücü anketleri¹⁰

2011-2018 döneminde Türkiye’de merkezi hükümetin erken çocukluk bakımı ve eğitimi alanındaki harcamaları 2,8 milyardan 9,7 milyar TL’ye yükselmiştir Şekil 3’ten görüleceği gibi yerel yönetimler için ise bu durumun tersi gözlemlenmektedir. 5393 sayılı Belediyeler Kanununa göre belediyeler kreş ve gündüz bakımevi veya ana sınıfı ve anaokulu açabilmektedir. Ancak zaten düşük bir orana sahip olan yerel yönetimlerin bu harcamalardaki payı azalmaktadır. Aynı dönemde yerel yönetimlerin harcamaları 155 milyondan 146 milyon TL’ye düşmüş, yıllık ortalama olarak da 140 milyon TL harcama gerçekleştirmişlerdir. Özel kesimin harcamaları ise 1,2 milyar TL’den 3,6 milyar TL’ye yükselmiştir.

Şekil 3: Finans Kaynağına Göre Okul Öncesi Harcamalardaki Paylar (%), 2011-2018

Kaynak: TÜİK Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2018¹¹

Ülkemizde hanehalkı düzeyinde okul öncesi eğitime katılımı etkileyen en önemli faktörler; hanehalkının varlık düzeyi ile birlikte annenin istihdam ve eğitim durumlarıdır (ERG ve AÇEV, 2017). Buna göre, en fazla 4 yaş okullaşma oranlarını etkilemek üzere, hanehalkının varlık seviyesi yükseldikçe EÇBOÖE’ye katılım artmaktadır. Benzer şekilde annenin daha eğitilmiş ve çalışıyor olması çocuğun okul öncesi eğitimden yararlanma ihtimalini artırmaktadır (ERG ve AÇEV, 2017). Ancak, kadınlarda eğitim düzeyi yükseldikçe kurumsal bakım hizmetlerinden faydalanma veya çocuk bakıcısı çalıştırma oranları artmakla birlikte, 2013 yılında en az lise mezunu kadınlarda bile bu oranlar sırasıyla en fazla %28,5 ve %10,9 olmuştur (İlkaracan vd., 2015). Dolayısıyla bakım sorumluluğu nedeniyle işgücüne katılamayan toplam nüfus

¹⁰ URL-9

¹¹ URL-10

içerisinde kadınların oranı %91 olurken, erkeklerin oranı sadece %9 'da kalmıştır (sırasıyla 294 bin ve 29 bin kişi). Bu veriler kadınların bakım sorumluluğundaki eşitsiz yükünü doğrular niteliktedir.

TÜİK, İş ve Aile Yaşamının Uyumlu (II. Çeyrek, 2018) verilerine göre kadınlar özelinde çocuk bakımı nedeniyle çalışma hayatına ara verme veya çalışmama durumu incelendiğinde, Nisan-Haziran 2018 itibarıyla lise ve altı eğitim seviyelerindeki kadınlar için oranların üniversite ve üstü eğitime sahip kadınlara göre daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir: Okuryazar olmayanların %1'i, lise altı eğitimlilerin %1,6'sı, lise mezunlarının %1,5'u ve mesleki ve teknik lise mezunlarının %1,2'si çocuk bakımı nedeniyle çalışma hayatının dışında kalmıştır; yükseköğretim mezunlarında bu oran %0,2 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. Erkekler için böyle bir veri mevcut değildir. Bu bulgular WB (2015)'teki, kurumsal çocuk bakım hizmetlerinden faydalanmanın annenin eğitim düzeyi ve hanedeki kişi başı gelire paralel olarak arttığı yönündeki tespitle uyumludur. WB (2015)'e göre, çocuk bakım hizmetlerinin daha düşük fiyatlarla sunulması özellikle kentsel kesimde yaşayan ve en az ortaöğretim mezunu olan kadınların işgücü piyasasına entegrasyonunu arttırmaya hizmet edecektir. Belirtilen Dünya Bankası raporunun saha araştırması sonuçlarına göre, kentsel alanlardaki çalışmayan kadınların %43'ü uygun fiyatlı ve kaliteli çocuk bakım merkezlerinin mevcudiyetinin çalışmalarını mümkün kılacağını, bunun da ailelerinin gelir ve refahını arttırmaya imkân vereceğini belirtmiştir (WB, 2015).

2. Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitim Hizmetlerinin Bölgesel Düzeyde Değerlendirilmesi

EÇBOÖE hizmetlerine erişimde sosyoekonomik gelir düzeyine bağlı eşitsizliklere paralel olarak bölgesel dengesizlikler de mevcuttur. Bölgeler arasında okullaşma ve öğretmen başına düşen öğrenci oranları farklılık göstermektedir.

Bölgesel karşılaştırmada ilk olarak İBBS-1 düzeyinde EÇBOÖE kapsama oranları incelenebilir. Kadınların işgücüne daha yüksek katılımı ile de ilişkili olarak kadın okuryazarlığı çok olan illerde ve nüfus yoğunluğu düşük bulunan kentsel alanlarda EÇBOÖE hizmetleri arzı daha yüksektir. Kaytaç ve Öztürk (2019)'a göre, bu durum belirtilen bölgelerde okullaşmanın da yüksek olmasını getirmektedir. MEB'in okullaşmayı hızlı bir biçimde yükseltmek için yoğun nüfusa sahip illere öncelik tanınması okullaşma oranını yükseltmeye imkân verirken, bölgesel eşitsizlikleri artırmıştır (Kaytaç ve Öztürk, 2019). WB (2015)'e göre, bakım hizmeti alamayan çocuk ve gerekli okul sayısında iller arasında büyük farklılıklar bulunmakta, özellikle ülkenin doğusunda, güneydoğusunda ve büyük şehirlerde, yeterli kapasite mevcut bulunmamaktadır.

Şekil 4 ve Tablo 8'den görülebileceği gibi, 2019 yılında 15+ yaş kadınlarda işgücüne katılımın yüksek olduğu bölgelerde 3-5 yaş grubunda okullaşma oranı da yük-

sektir. Kadın İKO %43,5 olan Doğu Karadeniz Bölgesi okullaşma oranında %45,69 ile ilk sıradadır. Bu bölgeyi kadın işgücüne katılım ve okullaşma oranları yüksek olan Ege ve Batı Karadeniz bölgeleri izlemektedir. Güneydoğu Anadolu ise kadınlarda en düşük İKO’ya sahip bölge olarak, okullaşma oranı da en düşüklerden birisidir. İstanbul görece yüksek kadın İKO’suna sahip olmakla birlikte okullaşma oranı en düşük bölgedir.

Şekil 4: Bölgelere (Düzey 1) Göre Okullaşma Oranı ve Kadın İKO Karşılaştırması (%), 2018-2019

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler¹²

EÇBOÖE’ye dair bölgelerarası farklılıklar değerlendirilirken, yükseköğretim mezunu kadın oranı ile erken çocukluk dönemindeki okullaşma oranları da karşılaştırılabilir. Normalde beklenen yükseköğretim mezunu kadın oranı arttıkça okullaşma oranının da yükselmesidir. Tablo 8’e göre, İstanbul yükseköğrenim mezunu kadınların oranının en yüksek olduğu bölge olmakla birlikte, okullaşma oranı en düşük değerdedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ise beklenildiği gibi yükseköğrenim mezunu kadınların ve okullaşma (3-5 yaş) oranlarının her ikisinin de düşük olduğu gözlemlenmiştir. Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgelerinin öğrenci sayıları yakın olmasına rağmen okul sayısı Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Ege Bölgesi’nin yarısı kadardır. Ortadoğu Anadolu Bölgesi için de benzer bir yorum yapılabilir. Toplam öğrenci sayısı diğer bazı bölgelerden yüksektir; ancak okul sayısı sadece 381’dir (Tablo 8).

¹² URL-11

Tablo 8: Bölgelere (Düzey 1) Göre 3-5 Yaş Okullaşma Oranı (%); Okul ve Öğrenci Sayıları, Kadınlarda İşgücüne Katılım ve Yüksekokul/Fakülte Mezunları Oranları (%), 2018-2019

İBBS-1	Okullaşma oranı (3-5 yaş) (%)	Kadın İKO (15 yaş +) (%)	Kadınlarda yüksek- okul/fakülte mezun- ları oranı (%)	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
Batı Marmara	46,86	36,3	14,47	552	64.792
Doğu Marmara	45,89	33,7	15,62	1.399	165.830
Doğu Karadeniz	45,69	43,5	13,63	382	46.814
Ege	43,45	38,9	16,12	1.506	191.286
Batı Karadeniz	43,39	38	12,27	650	76.585
Akdeniz	41,16	33,6	14,71	1.448	231.289
Ortadoğu Anadolu	38,25	30,9	11,02	381	82.904
Orta Anadolu	37,91	29,1	12,58	508	73.008
Kuzeydoğu Anadolu	37	28,4	10,64	266	43.442
Batı Anadolu	36,96	33,3	19,24	1.251	145.370
Güneydoğu Anadolu	35,87	23,6	9,93	798	227.390
İstanbul	33,15	37,6	19,9	2.344	281.010

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler¹³

Harita 1’de İBBS 1. Düzey bölgeleri için 3-5 yaş grubunda EÇBOÖE net okullaşma oranları görülmektedir. Oranlar Batı Marmara ve Doğu Karadeniz bölgelerinde en yüksek değerlerdedir (%47,8- %51 aralığında). Bu bölgeleri Doğu Marmara, Batı Karadeniz ve Ege Bölgeleri izlemektedir. Ülkenin doğu ve güneydoğu illerine gidildikçe (Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri) net okullaşma oranları %37,3’ün altına düşmektedir. MEB’in 2015-2019 Stratejik Plânında 4-5 yaş grubunda okullaşma oranı 2019 yılı için %70 hedeflenmişken, %45,4 olarak gerçekleşmiştir. Hedeften büyük orandaki bu sapma ile birlikte MEB 2019-2023 Stratejik Plânında 2023 yılı için %55 hedeflendiği görülmektedir (MEB, 2019). Bu revizyona rağmen birçok bölgenin bu hedefin oldukça uzağında olduğu söylenebilir.

¹³ URL-12

Harita 1: Bölgelere (Düzey-1) Göre 3-5 yaş İçin Net Okullaşma Oranları, 2019-2020

Kaynak: MEB Eğitim İstatistikleri, 2019-2020¹⁴

12 bölge arasında 3-5 yaş grubunda en yüksek öğrenci sayısına sahip olan üç bölge İstanbul, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz’dir. Öğrenci sayıları en düşük olan üç bölge ise Batı Marmara, Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu’dur (Şekil 5). Toplam öğrenci sayıları bölgelerin çağ nüfusları farklılaştığından bir dereceye kadar aydınlatıcı olabilmektedir. Bu nedenle Harita 2’de bölgesel bazda EÇBOÖE alanında öğretmen başına düşen öğrenci oranları eğitim kalitesine ve kapasitesine ışık tutabilir. Buna göre öğrenci/öğretmen oranları en düşük olan bölgeler 24-25 öğrenci ile Batı Marmara, Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz’dir. Bu bölgeleri öğretmen başına 26 öğrencinin düştüğü Batı Karadeniz, Doğu Marmara ve Ege Bölgeleri izlemektedir. Bu oranların en yüksek olduğu bölgeler ise 30-41 öğrenci ile Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu ve 42-46 öğrencinin düştüğü Güneydoğu Anadolu’dur (Harita 2). Görüldüğü gibi ülkenin doğu ve güneydoğu bölgeleri dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. 3-5 yaş grubu için tespit edilen bölgesel farklılaşma, 0-5 yaş grubunun toplamı için de geçerlidir. Öğretmen başına düşen en yüksek öğrenci sayıları Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerindedir (Harita 2). Bu bölgelerde kişi başına gelir de en düşük düzeylerdedir (Şekil 5).

¹⁴ URL-13

Harita 2: Bölgelere göre (Düzey 1) Okul Öncesi Eğitimde Öğrenci/Öğretmen Oranları (0-5 yaş), 2019-2020

Kaynak: MEB Eğitim İstatistikleri 2019-2020¹⁵

EÇBOÖE alanında iller arasındaki farklılaşma daha da yüksektir (MEB, 2020). 3-5 yaş grubu için net okullaşma oranının en düşük olduğu iller; Gaziantep, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Muş, Mardin, Erzurum, Ağrı, Konya, Bayburt ve Adıyaman'dır. En yüksek okullaşma oranı olan iller ise sırasıyla Erzincan, Amasya, Burdur, Giresun, Tunceli, Düzce, Kırklareli, Çanakkale, Edirne, Artvin, Kocaeli, Balıkesir, Nevşehir ve Eskişehir'dir. İstanbul'un net okullaşma oranı %41,95'tir.

EÇBOÖE'de düşük okullaşma oranlarının sebeplerinden birisinin kreş ücretlerinin ailelerin ödeyebilme gücüne göre yüksek olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu sebeple İBBS Düzey 1 bazında bölge kişi başı geliri ile okullaşma oranları Şekil 5'de karşılaştırılmıştır. Buna göre en yüksek kişi başı gelir İstanbul'da olmakla birlikte okullaşma oranı en düşük olan da bu bölgedir. Ancak genel olarak bölgelerde kişi başı gelir arttıkça okullaşma oranları da yükselme eğilimi göstermektedir. Burada İstanbul'a ilave-ten Batı Anadolu Bölgesi görece yüksek kişi başı gelirin nazaran düşük kalan okullaşma oranı ile dışadüşen durumundadır.

¹⁵ URL-14

Şekil 5: Bölgelere Göre (Düzey-1) Okul Öncesi Eğitimde Net Okullaşma Oranları (%) ve Kişi Başı GSYH (TL) Karşılaştırması (3-5 yaş), 2018-2019

Kaynak: MEB İstatistikleri 2018-2019¹⁶

3. Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitim Hizmetlerinde Türkiye ve OECD Karşılaştırması

2018 yılı itibariyle EÇBOÖE hizmetlerine erişimde OECD ülkeleri arasında en geri durumdaki ülke Türkiye’dir (Şekiller 6, 7, 8, 9). OECD’den elde edilen ve kamu ile özel sektör EÇBOÖE kurumlarını kapsayan istatistiklere göre, 3 yaşından küçükler için kayıt oranlarının OECD ortalaması 2018 yılında %33,81 iken (Şekil 6), Türkiye için bu oran %0,22’dir. Kore, İzlanda, İsrail, Norveç ve Danimarka 3 yaş altı grupta %56-%63 arasında değişen oranlarla en yüksek katılıma sahip ülkelerdir. 3 yaşındaki çocukların okul öncesi eğitime katılım oranları da OECD ülkelerinin büyük bir kısmında %60-%100 arasında değişen yüksek düzeylere ulaşmıştır. (Şekil 7). Bu grupta alt aralıkta yer alan Şili, Meksika ve Kolombiya’da bile oranlar %45’i aşmaktadır. Belçika, Danimarka, İrlanda, İzlanda, İspanya ve Norveç’te 3 yaş grubunda oranlar %100’e yaklaşırken, Fransa, İngiltere ve İsrail’de %100’dür. Türkiye’de ise 3 yaşındaki çocuklar için katılım oranı %10’dur (Şekil 7). 4 ve 5 yaşlar için katılım oranları incelendiğinde de OECD ülkelerinin birçoğunda %100’e yaklaştığı görülmektedir (Şekiller 8 ve 9). Tüm yaş grupları açısından değerlendirildiğinde, ülkemizin sağlanan ilerlemeye rağmen büyük farkla geride kaldığı dikkat çekmektedir. Türkiye’de okul öncesi eğitime başlanan 5 yaş, OECD içindeki en yüksek yaştır (İlkaracan vd., 2015).

¹⁶ URL-15

Şekil 6: Seçilmiş OECD Ülkelerinde 3 Yaş Altı Çocukların EÇBOÖE Kurumlarına Kayıt Oranları (%) (Kamu ve Özel), 2018

Kaynak: Education at a Glance 2020¹⁷

1. Kurumlar dışında verilen kayıtlı diğer EÇBOÖE hizmetlerini içermez.
2. EÇBOÖE'de Belçika'da Flemenk ve Fransız topluluğu verileri farklıdır. Veri yalnızca Flemenk topluluğu için geçerlidir. Bu yüzden eksik tahmin edilmektedir.
3. Ülke adlarının yanında belirtilen yaşlar, EÇBOÖE kurumlarına başlama yaşıdır.

Şekil 7: OECD ve Seçilmiş OECD Dışı Ülkelerde 3 Yaş İçin EÇBOÖE Kurumlarına Kayıt Oranları (%) (Kamu ve Özel), 2018

Kaynak: Education at a Glance 2020¹⁸

- Notlar 1) Kanada ve Yunanistan verileri olmadığı için listeye dâhil edilmemiştir.
2) Kosta Rika OECD üyeliğine davetli ülke konumunda olduğu için OECD ülkeleri listesinde yer almaktadır.

¹⁷ URL-16

¹⁸ URL-17

Şekil 8: OECD ve Seçilmiş OECD Dışı Ülkelerde 4 yaş İçin EÇBOÖE Kurumlarına Kayıt Oranları (%) (Kamu ve Özel), 2018

Kaynak: Education at a Glance 2020¹⁹

Notlar 1) Kanada ve Yunanistan verileri olmadığı için listeye dâhil edilmemiştir.

2) Kosta Rika OECD üyeliğine davetli ülke konumunda olduğu için OECD ülkeleri listesinde yer almaktadır.

Şekil 9: OECD ve Seçilmiş OECD Dışı Ülkelerde 5 yaş İçin EÇBOÖE Kurumlarına Kayıt Oranları (%) (Kamu ve Özel), 2018

Kaynak: Education at a Glance 2020²⁰

Notlar 1) Kanada ve Yunanistan için veri olmadığından listeye dâhil edilmemiştir.

2) Kosta Rika OECD üyeliğine davetli ülke konumunda olduğu için OECD ülkeleri listesinde yer almaktadır.

Özetle, Türkiye, sosyal bakım hizmetlerinin kilit alt sektörlerinden biri olan EÇBOÖE açısından uluslararası standartlara göre çarpıcı bir geri kalmışlık sergilemektedir. Bu durum, ülkemizin kadınların işgücüne katılımında OECD ülkeleri içinde en

¹⁹ URL-18

²⁰ URL-19

sonda yer almasının önemli sebeplerinden birisidir (Şekil 10). OECD'nin 2019 yılı demografi istatistiklerini değerlendiren Kaytaç ve Öztürk (2019)'a göre, doğurganlık oranlarının düştüğü ve nüfusun hızla yaşlandığı OECD ülkeleri genelinde, kadınların iş gücüne katılımındaki artışın sürmesi hedeflenmekte ve aynı zamanda iş ve aile sorumluluklarının kadın açısından daha adil bir biçimde paylaşılması amaçlanmaktadır. Böylece doğurganlık oranındaki düşüşün tersine çevrilmesi ve yaşanan demografik yapının değişmesi beklenmektedir. Bu çerçevede OECD genelinde erken çocukluk eğitime yapılan yatırımlar ülkelerin gelecek projeksiyonlarının şekillendirilmesinde kritik bir yerde durmaktadır (Kaytaç ve Öztürk, 2019).

Şekil 10: OECD Ülkelerinde Kadın İşgücüne Katılım Oranları (%) (15-64 yaş grubu), 2019

Kaynak: OECD İstatistikleri²¹

OECD'nin 2015 yılı verilerine göre EÇBOÖE kurumları için yapılan toplam kamu harcamaları OECD-30 için ortalama %0,74'de kalmaktadır. Ancak ülkeler arasında önemli farklılaşmalar mevcuttur. Örneğin bu harcamaların GSYH'deki payı İrlanda ve ABD'de %0,3 iken İzlanda'da %1,8 ile en üst düzeydedir; Türkiye'de ise 2015 yılında EÇBOÖE kurumları için yapılan toplam kamu harcamaları GSYH'nin %0,15'ini oluşturmaktadır ki bu oran, OECD-30 için gözlemlenen asgari oranın yaklaşık yarısına denk düşmektedir.

²¹ URL-20

Şekil 11: EÇBOÖE Kurumlarına Yapılan Toplam Kamu Harcamaları (GSYH %), 2015

Kaynak: OECD Aile Veri Tabanı²²

Nitekim EÇBOÖE alanındaki harcamaların kamu kesimi, hanehalkları ve özel sektör tarafından karşılanma oranlarına bakıldığında, Türkiye’de kamunun payının OECD ortalamasından daha az olduğu görülmektedir. OECD ülkelerinde ortalama kamu payı %83 iken bu oran Türkiye’de %72’dir. EÇBOÖE alanında oldukça geri durumda olan ülkemizde kamunun bu alana daha fazla yatırım yapması elzemdir.

EÇBOÖE alanında hizmet kalitesinin bir göstergesi olarak, 2018 yılı itibariyle OECD ülkelerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ortalaması 14,3’tür (Şekil 12). En yüksek oranlar 20-24 öğrenci ile Meksika, Fransa, Şili ve Brezilya’dadır. Bu rakam Türkiye’de ise 17,82 olarak gerçekleşmiş olup, AB23 ortalaması olan 13,79’un üzerindedir. Öğretmen başına düşen 5-6 öğrenci sayısı ile en düşük oranlara sahip ülkeler sırasıyla İzlanda, Yeni Zelanda ve Danimarka’dır.

²² URL-21

Şekil 12: Seçilmiş OECD Ülkelerinde EÇBOÖE’de öğretmen başına düşen öğrenci oranları, 2018

Kaynak: Education at a Glance 2020²³

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim alanı uluslararası karşılaştırmalar ışığında bakıldığında oldukça geri kalmış vaziyettedir. Bölgeler arasında okullaşma ve öğretmen başına düşen öğrenci oranları doğu bölgeleri aleyhine farklılık göstermektedir. Kadın işgücüne katılımının, kadın yükseköğretim mezunu oranının ve kişi başına gelirin de daha düşük olduğu Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde kapsama oranları en düşük seviyelere inmektedir. İlâveten, Türkiye OECD içinde EÇBOÖE’de tüm yaş gruplarının katılım oranlarında son sırada yer alırken, öğretmen başına düşen öğrenci sayılarında ilk sıralarda yer almaktadır.

Ülkemizde 2000’li yıllarda 5 yaş grubunun okullaşmasında önemli bir artış sağlanmakla birlikte, 5 yaş altı çocuklara yönelik bakım ve eğitim hizmetlerinin kurumsallaşmasında kat edilmesi gereken ciddi bir mesafe vardır. Bu alana ilişkin politikalar geliştirilirken kapsama oranının çok düşük olduğu 3 yaş altı çocuklar başta olmak üzere özellikle 5 yaş altı gruplar hedef alınarak, eğitim hizmetlerinin kamusal yatırımlar ve teşviklerle geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Ülkemizde EÇBOÖE hizmetlerinden faydalanma oranının özellikle beş yaş altı çocuklarda düşük olması talep yetersizliğinden değil, talebi karşılayacak yönde arzın geliştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de çocuk bakım hizmetlerine olan

²³ URL-22

talebin önemli bir kısmı karşılanamamakta, bu durum hem pahalı olmayan hem de kaliteli çocuk bakım hizmetlerinin mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır (WB, 2015). Yüksek fiyatlı kurumlar ile daha düşük fiyatlı hizmet sunan kurumlar arasında ciddi kalite farkları mevcuttur (Pınarcıoğlu ve Elçik, 2015). Herkesin erişebildiği ve kaliteli EÇBOÖE hizmetlerinin sağlanması yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek açısından değil, kadınlar, çocuklar ve aileler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmak açısından da önem taşımaktadır. Devlet tarafından nitelikli, erişilebilir ve düşük maliyetli erken çocukluk bakımı hizmet arzının artırılması özellikle en fakir %40’lık dilimdeki ailelerin daha fazla yararlanmasını sağlayabilir (ERG ve AÇEV, 2017). Okul öncesi eğitimin çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve içtimai açılardan sağlıklı gelişmelerine ve potansiyellerinin açığa çıkarılmasına, böylece ileriki eğitim hayatlarında başarılarına katkıda bulunuyor olması, toplumsal katmanlaşmanın azaltılması açısından kritik önemde olduğunu göstermektedir. Okul öncesi eğitimi ilişkin politikalar geliştirilirken, hanehalkı özellikleri nedeniyle dezavantajlı çocukların eğitim hakkının kapsayıcı eğitim hedefi doğrultusunda karşılanmasına dikkat edilmelidir (ERG ve AÇEV, 2017). Makul fiyatlı ve kaliteli EÇBOÖE hizmetleri arzının artırılması, talebin devlet teşvikleri ile desteklenmesi ve yoksul aileler için ücretsiz sunulması hem kadın istihdamını hem de erken çocukluk gelişimini destekleyebilir. Bu alanda yapılacak kamusal yatırımlar kadınların işgücüne katılımlarının düşük kalmasına neden olan kısır döngüyü kırarak, yoksulluğu azaltabilir (WB, 2015); bölgeler arasındaki eşitsizlikleri hafifletebilir. Sonuç olarak, ülkemizde kamusal yatırımlar ve teşviklerle EÇBOÖE alanında arzın artırılması ve böylece ailelerin çocuk bakımı hizmetlerine erişiminin önündeki engellerin bertaraf edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇSHB (Aile ve Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı) (2016). *Türkiye aile yapısı araştırması* 2016. AÇSHB. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/35811/taya-2016.pdf>
- Akbaş-Zeybekoğlu, Ö. ve Dursun, C. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemisi sürecinde özel alanına kamusal alanı sığdıran çalışan anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 78-94. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54658/738006>
- Bayrak Çelik, S. (2020). Okul öncesi eğitime devam eden çocukların televizyon izlemelerine yönelik ebeveynlerin görüşlerinin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(24), 224-230. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/58243/840682>
- Dedeoğlu, S., Şahankaya Adar, A. ve Sıralı, Y. (2021). *Kurumlar arası iş birlikleri ile kadın istihdamını desteklemek: Erken çocukluk bakımı ve eğitimi uygulamaları*. ILO Türkiye.

- https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_799679/lang--tr/index.htm
- Ekotrent. (2018, 25 Nisan). *Türkiye'deki işletmelerin yüzde 99,8'i KOBİ*. <https://ekonomi.haber7.com/kobi/haber/2609666-turkiyedeki-isletmelerin-yuzde-998i-kobi>
- ERG ve AÇEV (2016). *Her çocuğa eşit fırsat: Türkiye'de erken çocukluk eğitiminin durumu ve öneriler*. ERG ve AÇEV. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_HERKES-İCİN-ESIT-FIRSAT-TURKIYEDE-ERKEN-COCUKLUK-EGITIMININ-DURUMU-VE-ONERILER.web_.pdf
- ERG ve AÇEV (2017). *Türkiye'de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitime katılım*. ERG ve AÇEV. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/OkulOncesiEgitimRapor.25.12.17.web_.pdf
- Gambaro, L. (2017). Who is minding the kids? New developments and lost opportunities in reforming the British early education workforce. *Journal of European Social Policy*, 27(4), 320-331. <https://doi.org/10.1177%2F0958928717719196>
- ILO (International Labor Organization). (2018). *Care work and care jobs for the future of decent work*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf
- İlkkaracan, İ. (2010). *Emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları*. Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi.
- İlkkaracan, İ. (2012). Why so few women in the labor market in Turkey? *Feminist Economist*, 18 (1), 1-37. <https://doi.org/10.1080/13545701.2011.649358>
- İlkkaracan, İ., Kim, K. ve Kaya, T. (2015). *Sosyal bakım hizmetlerine kamu yatırımlarının istihdam, toplumsal cinsiyet eşitliği ve yoksulluğa etkileri: Türkiye örneği*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi. <https://www.kaum.itu.edu.tr/tr/wp-content/uploads/2015/09/rapor-son-türkçe.pdf>
- Kaymaz, M. ve Öztürk, N. (2019). İnsani sermayeye kritik yatırım erken çocukluk eğitimi. *SETA Analiz*, Temmuz, 287, İstanbul: SETA. <https://setav.org/assets/uploads/2019/07/A288.pdf>
- Kılıç, Z., Tunçeli, H. ve Ünsal, F. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim-öğretim süreçlerinde uygulamayı tercih ettikleri etkinlik türlerine ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54(1), 69-90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/58045/696279>
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2019). *2019–2023 Stratejik plânı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı. https://www.meb.gov.tr/stratejik_plan/

- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2020). *Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2019-’20*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf
- Mustard, J.F. (2002). Early child development and the brain – the base for health, learning and behavior throughout life. In M. Eming Young (Ed.), *From early child development to human development: Investing in our children’s future*. (pp. 23-62). The World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13950>
- Oral, I. (2015). Türkiye’de erken çocukluk eğitiminin durumu. *KEİG Erken Çocukluk Bakım ve Eğitim Hizmetleri Paneli Tam Metin Kitabı* (ss. 15-19). <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/ErkenCocuklukBakimveEgitimHizmetleriPaneli-Web.pdf>
- Pınarcıoğlu, N.Ş. ve Elçik, G. (2015). Kadınların kamusal hayata katılımı açısından erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinin önemi. *KEİG Erken Çocukluk Bakım ve Eğitim Hizmetleri Paneli Tam Metin Kitabı* (ss. 39-50). <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/ErkenCocuklukBakimveEgitimHizmetleriPaneli-Web.pdf>
- Sak, R., Şahin-Sak, İ. T., Öneren-Şendil, Ç. ve Taşkın, N. (2020). Eğitim paydaşlarının okul öncesi eğitimin zorunlu olmasına ilişkin görüşleri. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 34(1), 58-78. <https://doi.org/10.33308/26674874.2020341161>
- SBB (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı) (2019). *On birinci kalkınma planı (2019-2023)*. Ankara: SBB. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
- Turan, F. (2004). Okul öncesi eğitim kurumları yönetmeliği ve programın değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 162(1). http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/162/turan.htm
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2019). *TÜİK İşgücü istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>
- World Bank (WB) (2015). *Türkiye’de çocuk bakım hizmetlerinde arz ve talep durumu: bir karma yöntem çalışması*. Washington DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/690781468000932565/Turkiye-de-cocuk-bakim-hizmetlerinde-arz-ve-talep-durumu>

İnternet Kaynakları

URL-1: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

URL-2: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>

URL-3:

http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf

URL-4: <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

URL-5: <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmiistatistikler/icerik/64>

URL-6: https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=396

URL-7:

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=acKapa&menuNo=279&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=>

URL-8: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

URL-9: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Aralik-2018-30681>

URL-10: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018

URL-11: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>

URL-12: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>

URL-13:

https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf

URL-14:

https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf

URL-15:

http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf

URL-16: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

URL-17: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

URL-18: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

URL-19: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

URL-20: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R#

URL-21: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>

URL-22:

<https://www.oecdilibrary.org/docserver/69096873en.pdf?expires=1604580330&id=id&accname=guest&checksum=A6EB34D971C2FC87E1A96F31876AC936>